

РОЗДІЛ II. ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 82.0

DOI <https://doi.org/10.26661/2414-9594-2021-2-14>

«КУМИР ПОВАЛЕНИЙ – ВСЕ Ж БОГ!» («У СВІТІ ЗРУЙНОВАНИХ ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ»)

Звinyaцьковський В. Я.

доктор філологічних наук,

професор кафедри слов'янської філології та перекладу

Маріупольський державний університет

просп. Будівельників, 129, Маріуполь, Україна

vyaz57@ukr.net

Ключові слова: аксіологічне вивчення літератури, європейські цінності, європейська освіта, порівняльне вивчення літератури, монологічний ідеологізм, достоевщина.

Нав'язувати школярам, «в ім'я європейської освіти», читання романів Ф.М. Достоевського – значить «штовхати нашу молодь у достоевщину», – запевняв у 1926 році український письменник М. Хвильовий, і цю думку багато хто у нас поділяє й до сьогодні.

Протилежної думки дотримуються упорядники нової (2018 р.) інтегрованої програми з російської мови та літератури (для шкіл України з російською мовою навчання), бо вважають корисним для школярів старших класів вивчення роману Ф. Достоевського «Підліток» (замість звичного «Злочин і кара»). Доцільність введення у програму цього твору упорядники програми вбачають у тому, що сучасний підліток може уявити себе на місці Аркадія Долгорукого, який шукає «руководящую нить поведінки в мирі разрушених духовних цінностей». Така спроба, вважають упорядники (і в цьому важко з ними не погодитися), легко вдасться нашому сучаснику, оскільки під час будь якого перехідного періоду «духовна ситуація» багато у чому повторюється.

У часи М. Хвильового М. Бахтін точно визначав «достоевщину» як «монологічний ідеологізм», до якого у фіналі «Підлітка», як ніякого іншого свого роману, нас приводить Ф. Достоевський, даруючи Аркадію (і у його особі молодому читачеві) ту «руководящую нить», яку він нібито шукав. Як бачимо, правда щодо «небезпеки для української молоді», на перший погляд, виявляється на боці М. Хвильового.

Однак чому ж Ф.М. Достоевський, який на словах був відданим «російській ідеї», у своїх романах жодного разу так і не надав приклад повного та корисного її впливу на душу молодого шукача істини? У фіналі «Підлітка» сам герой, за душу якого впововж усього роману вели приховану боротьбу його батьки (формальний та біологічний), відмовляється по суті нічого не вартим зауваженням: «Старе життя відійшло назавсім, а нове ледве розпочинається».

Порівняння образу Аркадія Долгорукого в романі «Підліток» (1875) із образом П'єра Безухова в 4-му томі епопеї «Війна і мир» (1869) Л.М. Толстого (обидва героя незаконні сини; навіть прізвища створено за подібною логікою) може бути першим кроком на шляху до розв'язання цих питань, які досі залишаються без відповідей.

“GOD OVERTHROWN IS STILL A GOD!”
 (“VALUES HAVE BEEN RUINING”)

Zvinyatskovsky V. Ya.
Doctor of Philology,
Professor at the Department of Slavic Philology and Translation
Mariupol State University
Budivelnykiv Avenue, 129, Mariupol, Ukraine
vyaz57@ukr.net

Key words: *Axiological Literature Studies, European values, European Education, Comparative Literature Studies, Monological Ideologism, Dostoyevshchina.*

The Ukrainian writer M. Khvyliovyi argued in 1926 that to force students to read Dostoyevsky “for the sake of European Education” is to force them into the Dostoyevshchina, and today the most of teachers agree with him.

In the contrast, the authors of the new integrated Programme on Russian Language and Literature for the Ukrainian Schools with Russian Language of teaching (2018) find it useful for senior students to read Dostoyevsky’s novel “A Teenager” (inspite of “Crime and Punishment” used to be), because they find it useful for a modern teenager to stand on the place of Arcady Dolgoruky. A young hero of Dostoyevsky’s novel “looks for a guiding thread in the world where the values have been ruining” (the situation is not rare in every transition period including the modern one).

In M. Khvyliovyi’s time M. Bakhtin had definded the Dostoyevshchina as a monological ideologism. As any other Dostoyevsky’s novel “A Teenager” reveals this principle of the monological ideologism, or the Dostoyevshchina, in giving the guiding thread (in the Epilogue) for a young hero and for a young reader as well, so M. Khvyliovyi at first sight is right.

But why Dostoyevsky had never showed us a complete and useful influence of his beloved “Russian idea” on some young soul? After all – after the great battle for the young soul between two fathers (a formal father and a biological one) – A Teenager had just pronounced a formal sentence: “An old life is over and a new one is just beginning”.

A comparison of Dostoyevsky’s Teenager (1875) with Tolstoy’s Pier Bezukhov in the 4th volume of “War and Peace” (1869; the both are the bastards; their family names in Russian are constructed on the same logical principle) clarifies the matter.

Миколі Хвильовому належить відома і нині як ніколи актуальна думка про шкідливість «достоєвщини», та й російської літератури як такої, для української молоді. Пропонована стаття має за мету надати нові, сучасні, але не політичні, а суто філологічні та культурологічні аргументи на підтримку цієї думки, яку Хвильовий висловив 1926 р. у статті «Апологети писаризму» у відповідь на поширену в той час ідею «класичної» російської літератури як органічної складової «європейської освіти». Хоч би й так, парирував М. Хвильовий: неможна ж «в ім’я російської літератури <...> штовхати нашу молодь у достоєвщину» [9].

На жаль, протилежної думки дотримувалися упорядники інтегрованої програми з російської мови та літератури, включаючи до неї роман Ф. Достоєвського «Підліток» [5].

Однак перш ніж зіштовхнути між собою два полярні погляди на користь / шкоду Досто-

євського для молоді взагалі й української зокрема, було б непогано пошукати точне наукове визначення «достоєвщини», про шкідливість якої писав Хвильовий. Воно є у першому варіанті славетної праці М. Бахтіна, яка писалася майже одночасно із цитованою вже статтею «Апологети писаризму». «Свідомість ідеолога з усією його серйозністю і з усіма його лазівками, з усіма його принципівістю і глибиною і з усію його відірваністю від буття настільки істотно входить у зміст його роману, що цей прямий і безпосередній монологічний ідеологізм не може вже визначати його художню форму. Монологічний ідеологізм після Достоєвського стає «достоєвщиною». (Курсив мій. – В. З.). Тому власна монологічна позиція Достоєвського і його ідеологічна оцінка не замутили об’єктивізму його художнього бачення» [1, с. 195].

Однак для того, щоб не попасти під вплив трактувань романів Достоевського після *Достоевського* або навіть *самим Достоевським*, для того, щоб не впасти в цю ж саму «достоевщину», необхідно дотримуватися суто наукових рамок інтерпретації, яка б не виходила за межі інтерпретації суто «художнього бачення».

Заздрю оптимізму упорядників вищевказаної програми. Обравши роман «Підліток», аби присвятити йому 5 годин у 10-му класі, вони були настільки впевнені у науково-філологічній компетентності пересічного вчителя, що доручили йому «розповідь про творчість та особу письменника у контексті його епохи» на прикладі «роману, «вся мысль» якого про те, як юнак «ищет руководящую нить поведения, добра и зла, чего нет в нашем обществе...». Цитуючи Достоевського – «нет в нашем обществе», упорядники ніби натякають на наше сучасне суспільство.

Припустимо на мить, що таку, єдину для всіх, «керівну нитку поведінки» потрібно й можна кожному підлітку, за чи поза його бажанням, піднести на блюдці. Припустивши таке, ми цим самим широко відчиняємо двері тому самому монологічному ідеологізму, себто достоевщині.

Саме «Підліток» (через певну обставину, про яку буде сказано далі) ніби й не лишає нам іншого вибору, крім як, не заморочуючись щодо «художнього бачення», отримати «керівну нитку» у готовому вигляді. Однак чи то науково-філологічна компетентність самих упорядників програми виявилася все ж достатньою, щоб вибір учителям усе ж таки лишити, чи то спрацювала інтуїція – як би там не було, втім як не «керівну нитку», то бодай одну нитку, за яку можна потягнути, щоб розкрити весь цей хитро сплетений клубок сюжетних ліній роману, упорядники нам підкинули – ось вона: «Конфлікт «батьків і дітей» у романі, відтворений в образах поміщика Версілова та його незаконного сина Аркадія Долгорукого. Образ «підлітка» Аркадія, який шукає тверді підстави життя, керівництво до нього, його <...> скепсис у світі зруйнованих духовних цінностей» [5]. (Курсив мій. – В. З.).

З одного боку, сама ця фраза – у світі зруйнованих духовних цінностей (в мире разрушенных духовных ценностей) – якщо вдуматися, є абсолютно наймовірною як з логічного, так і з філологічного погляду. У російській мові немає щасливої нагоди виразити граматичне значення Present Perfect Continuous для дії, що розпочалась у минулому та продовжується у теперішньому часі: have been ruining. Та й у англійській мові такі форми є маловживані; у нашому випадку було б навіть більш природним have been ruined: адже зруйноване ніби ще існує, руйнація ніби ще не завершена, і ми самі volens-nolens є учасниками цього процесу руйнації наших же минулих цінностей.

Та й самі ці цінності, піддані руйнації, все ще актуальні, з ними ще якийсь час можна і попрацювати, і навіть пожити. Проте у світ зруйнованих цінностей уже ніяк не потрапити: подумки їх ще можна якось реконструювати (з певною похибкою), однак життя серед них є за визначенням неможливим.

І ось тут слабкість російської граматики треба якось компенсувати за рахунок лексики – архаїчних, однак у літературній мові завжди актуальних лексичних шарів. У цьому випадку йдеться про архаїзми-«слов'янізми», у такому контексті, як оці рядки Лермонтова, що стали ідіоматичними:

Так храм оставленный – всё храм,
Кумир поверженный – всё бог!

«Словарь крылатых слов и выражений» ідіому трактує так: «Навіть якщо яка-небудь святиня, авторитет і тому подібне і розвінчані, проте є люди, у яких вони як і раніше викликають повагу, і є Історія, в якій вони вже займають своє місце» [7].

Отже, якщо ми скажемо, що дія «Підлітка» відбувається не у світі зруйнованих, а у світі повалених духовних цінностей, то наша розмова про цей роман несподівано отримає і глибокий, і актуальний сенс.

2

А тепер про обіцяну обставину, яка при розгляді цього роману все ж не дозволить нам нікуди втекти від достоевщини.

Справа в тому, що, не довіряючи підставному оповідачу, себто не вірячи у здатність Аркадія Долгорукого віднайти свою керівну нитку, автор у фіналі роману змушує його відправити свій рукопис (тобто власне роман) своєму колишньому «вихователю» (sic!) Ніколаю Семьоновичу для «правильної» оцінки героїв роману. І перш за все Версілов-старший – головний представник і учасник життя у світі повалених цінностей – отримує «об'єктивну» оцінку цього «вихователя»: «Это – дворянин древнейшего рода и в то же время парижский коммунары. Он истинный поэт и любит Россию, но зато и отрицает её вполне. Он без всякой религии, но готов почти умереть за что-то неопределённое, чего и назвать не умеет, но во что страстно верует, по примеру множества русских европейских цивилизаторов петербургского периода русской истории» [4, с. 624].

У цій підсумковій характеристиці зосереджена вся «русская идея» самого Достоевського – вся його ненависть до європейських цивілізаторів як типу і вся його любов до міфічної російської людини, яка надто широка, аби насправді – душею! – сприйняти «бездуховну й прагматичну», на думку Достоевського, європейську цивілізацію. (Зате дикість і варварство, як ми зараз бачимо вже не в літературі, а на превеликий жаль, у реальному житті, ця «російська людина» сприймає «на раз».)

Маючи таку підсумкову характеристику, автор може сміливо передавати свій роман просто в руки упорядників шкільної програми, тут і додаткового підручника не треба – все методичне оснащення вже наявне. Задовго до Достоєвського справді великий російський мислитель П.Я. Чаадаєв зауважив, що «Росія призначена тільки до того, щоб показати всьому світу, як не потрібно жити і чого не потрібно робити» [10]. Готовність російської людини «... умереть за что-то неопределённое, чего и назвать не умеет, но зато страстно верует...», про яку говорить у Достоєвського персонаж-«вихователь» – це як раз саме воно. Така ось парадоксальна актуальність цього роману...

Якщо це і є те саме життя у світі повалених духовних цінностей, про яке пишуть упорядники програми, – то це насправді життя на мінному полі! Точніше – життя у всіма залишеному, нікому практично (прагматично) непотрібному і до того ж небезпечному («замінованому») храмі з його поваленим богом. Нехай так живе божевільний «вихователь» (саме такі «вихователі» посилають «російську людину» на вірну й безглузду смерть), але чому ж так живе нібито розумний і нібито «європеець» Версілов – ось у чому справжня загадка російської душі! Адже він, Версілов, «без всякої релігії». Пригадаємо пушкінський епіграф (нібито теж запозичений із такого ж приватного листування, як листування Аркадія з його «вихователем») – до 4-ї глави «Пікової дами»: «*Homme sans mœurs et sans religion!*» Правда, за контекстом це віднесено до Германна, а яка ж він «російська людина»?

На це ніби риторичне запитання Достоєвський несподівано відповідає образом Крафта, який, власне, і позиціонує на початку роману руйнацію головної з «духовних цінностей» у світі Достоєвського, а саме віри у «велич Росії». Російський німець Крафт «вывел математически, что русский народ есть народ второстепенный, которому предназначено послужить лишь материалом для более благородного племени, а не имеет своей самостоятельной роли в судьбах человечества» [4, с. 57]. Дійшовши до такого правильного математичного висновку, Крафт не розуміє, як і, головне, навіщо йому, Крафту (?!), тепер жити. Його намагаються переконати: «Оставьте Россию, если вы в ней разуверились, и работайте для будущего – для будущего ещё неизвестного народа, но который составится из всего человечества, без разбора племён» [4, с. 58]. А він увечері стріляє собі у скроню.

Образ Крафта – це такий самий парадокс, як і (в цьому сенсі) образ Версілова – «дворянина древнейшего рода и в то же время парижского коммунара». А всі ці парадокси Достоєвського є звичайно ж продовженням і пушкінських, і гоголівських парадоксів. Проте пушкінський німець «без релі-

гії» прагне лише збагачення. Та й з гоголівських «Петербурзьких повістей» Достоєвський якщо й *вийшов*, то вже дуже далеко від них *пішов*. Спробуйте, у вигляді експерименту, не в стилі Достоєвського, який вийшов із «Шинелі» Гоголя, а в стилі *самого* українського гумориста, який відсторонено дивиться на Петербург та його звичаї (приблизно як коваль Вакула у «Ночі на Різдво»), уявити собі російського німця (на кшталт шевця Шиллера з «Невського проспекту»), що вкоротив собі життя через «математичну» певність у тому, що з Росії ніколи не вийде (якщо скористатися гоголівською ж фразеологією) «нечто совершеннейшее в человечестве». Уявивши собі такий сюжет у чисто гоголівському дусі, ви неодмінно посміхнетеся собі в козацькі вуса, навіть якщо їх у вас немає.

3

Однак повернемося до Версілова – людини «без моралі та релігії». Святе місце пустим не буває, і експеримент Достоєвського полягав саме в тому, щоб дати європейському цивілізаторові повну свободу (а він якось зовсім «невинно» вільний від усіх не лише моральних, а й матеріальних обов'язків, навіть коли обидві його сім'ї сидять голодні) і у цій свободі відслідкувати всі ті ідеологічні химери, які з невблаганною логікою («у будь-якого божевілля є своя логіка», як говорить у Гете Мефістофель, а наш герой час від часу саме й перебуває на межі божевілля) спадають цивілізатору на думку та змушують його діяти у цьому світі повалених традиційно-російських цінностей.

Серед морально повалених й побитих носіїв цих цінностей бачимо насамперед представника закріпаченого народу, кріпака самого Версілова – Макара Івановича Долгорукого. До речі, у вписаному до нашої шкільної програми конфлікті батьків та дітей я підозрюю не лише цитату з Тургенєва, а й каламбур, адже батьків у Аркадія Долгорукого два, і головний ціннісний конфлікт у романі є конфлікт між батьками (за майже повної відсутності зовнішнього конфлікту між ними).

Версілов тихо й безконфліктно забрав у Макара Долгорукого вінчану з ним дружину й у такий спосіб позбавив цього природженого сім'янина й глибоко віруючу людину його законного права на створення родини. Проте саме у такий спосіб він дав йому свободу. Дати кріпаку свободу – головна мрія європейських цивілізаторів взірця 1850-х, коли Версілов незаконно народив Аркадія із законною дружиною Макара і «за це» вирішив дати «вільну» своєму кріпакові, себто законному чоловіку своєї незаконної дружини. Хіба ж не прозорий символ і не вбивча «іронія долі» по відношенню до «цивілізаторів»? Читачу б іще не забути, що як «долею» у художньому творі є саме автор...

Так що ж зробив Макар, отримавши свою подвійну свободу – як від сімейної, так і від кріпосної залежності? А він пішов по святих місцях (теж, скажу я вам, неабиякий символ), по далеких містах і селах, туди, де, за приказкою, Макар телят не пасе... І не пас би, якщо б не неочікувана (та й небажана) свобода. Час від часу, згідно зі своєю православною вірою в те, що дружина є дружина, він повертається жити (а зрештою й помирати) до тієї, яку перед Богом завжди вважав і вважає своєю дружиною. А отже Версілову, *volens-nolens* (та він переконує всіх, насамперед самого себе, що *volens*), час від часу доводиться вже буквально жити поруч із поваленим ним же Богом – під одним дахом з Макаром, людиною святою і Божою. Жити з ним під одним дахом за прикладом багатьох російських європейських цивілізаторів петербургського періоду російської історії, наприклад, П'єра Безухова. Той також волею-неволею (проте переконує всіх, насамперед самого себе, що волею) опинився під одним дахом з людиною, подібною до Макара Долгорукого, – з Платоном Каратаєвим. Аж ось благодатне поле для всіляких порівнянь.

На час зустрічі із Платоном цінності П'єра справді зруйновані – їх більш немає, це «прежде разрушенный мир», «в душе его как будто вдруг выдернута была та пружина, на которой всё держалось и представлялось живым, и всё завалилось в кучу бессмысленного сора. В нём, хотя он и не отдавал себе отчёта, уничтожилась вера и в благоустройство мира, и в человеческую, и в свою душу, и в Бога. Это состояние было испытываемо Пьером прежде, но никогда с такою силой, как теперь. Прежде, когда на Пьера находили такого рода сомнения, – сомнения эти имели источником собственную вину. И в самой глубине души Пьер тогда чувствовал, что от того отчаяния и тех сомнений было спасение в самом себе. Но теперь он чувствовал, что не его вина была причиной того, что мир завалился в его глазах и остались одни бессмысленные развалины. Он чувствовал, что возвратиться к вере в жизнь – не в его власти» [8, с. 47–48].

До бараку військовополонених П'єр уперше потрапляє у повній темряві, коли барачні жителі мало-помалу засинають. Невидимий у темряві сусід по бараку («меня Платоном звать; Каратаевы прозвище» [8, с. 50]) пригостив П'єра картоплею та розповів йому свою історію (як він потрапив у солдати), помолився дивною молитвою й відразу заснув, залишивши у П'єра враження чогось «руського, доброго и круглого». И що ж далі? «Пьер долго не спал и с открытыми глазами лежал в темноте на своём месте, прислушиваясь к мерному храпению Платона, лежавшего подле него, и чувствовал, что прежде разрушенный мир теперь с

новой красотой, на каких-то новых и незыблемых основах, воздвигался в его душе» [8, с. 52].

Так впродовж якихось декількох годин на місці зруйнованого світу було збудовано новий. У тому, що так буває, сильно сумнівалася сучасна Толстому критика. «Тут автор вже втратив колишне реальне чуття – писав, наприклад, О.М. Скабічевський, – і представив свого героя здатним відродитися та переродитися внаслідок однієї лише зміни ладу думок в голові» [6, с. 162]. Та справа ж тут зовсім не в тому, що буває й чого не буває, а в тому, яку саме людину хоче митець нам показати – а Толстой показує людину, яка *сама хоче* й тому *може змінитися*.

Достоевський же в таку людину не вірить. Про нього як про романіста можна сказати словами персонажа його ж роману («Біси»): «Он себе человека выдумает да с ним и живёт». Саме так він живе з Версіловим. Якщо П'єра у Платоні все захоплює, аж до усього, здавалось б, неприємного – хропіння та запаху поту, то Версілова у Макарі все дратує. Дратує навіть (і надто) після того, як Макар, проживши життя праведника, й помирає смертю праведника.

Кульмінація цього роздратування, та й ледве не цілого роману, – вчинок Версілова з «образом», який заповів Макар. Інтерпретація цього епізоду сучасним нам критиком Д.Л. Биковим уявляється глибокою й точною: «Відчувши наближення смерті, Макар нагадує Версілову його обіцянку одружитися із Софією Андріївною та в знак благословіння заповідає їй ікону. Але Версілов на той момент кохає іншу жінку. <...> Можливо, все б у них відбулося (тобто у Версілова з Ахмаковою. – В. З.) – але тут же святий образ залишений та є заповіт резонера. І в роковий момент Андрій Петрович Версілов хапає цей образ, ударяє об піч, і ікона розколюється на дві половинки» [2]. І тут же Биков цілком слушно вказує на те, у чому саме полягає символізм епізоду (про цей символізм усі говорять, але точний смисл його досі не дуже зрозумілий). Адже що, власне, все своє життя після отримання «вільної» робив Макар? Він намагався, стверджує критик, «скласти воедино розколоту душу Версілова, намагається звести в одне ці два образи, які взаємно виключають один одного. І йому це майже вдається» [2] – але ж сам Версілов у глибині своєї душі цього не хоче! «Уявити собі, що людина, вихована у православної традиції, розбив би образ, який залишив йому святий, неможливо» [2] – цього не буває так само, як переродження «унаслідок однієї лише зміни ладу думок у голові». «Але коли це робить Версілов, ми в це віримо, оскільки для нас це важливо не в сенсі достовірності або недостовірності, нам це важливо у смислі діагнозу» [2].

4

Так який діагноз? Як там жити у світі не зруйнованих, а повалених цінностей? Чому Достоевський, на словах такий відданий російській ідеї, жодного разу не показав нам у своїй творчості взірць повного благодійного її впливу: якщо не ідеологічного, так хоча б інтуїтивного, «руського, доброго и круглого», як у випадку П'єра Безухова? Він, Достоевський, усе тільки обіцяє читачеві у фіналі історію «оновлення» головного героя, історію «переродження» його, «переходу з одного світу в інший» (і всі ці три обіцянки – з одним тем самим епітетом – «поступового» – а не раптового, як у випадку П'єра) – це у фіналі «Злочину і кари». Те ж саме у фіналі «Підлітка», де сам «підліток», за душу якого впродовж усього роману змагалися батьки (отці), відбувається одним зауваженням, яке по суті нічого не значить: «Старая жизнь отошла совсем, а новая едва начи-нается» [4, с. 619].

Порівняння образу П'єра Безухова з образом Аркадія Долгорукого (обидва байстрюки; навіть семантика прізвищ у них однаково ґрунтована на фізичній хибі) уявляється мені певним кроком на шляху до розв'язання цих проблем творчості Достоевського, досі достоевськознавцями не розв'язаних.

Публікація повної завершеної версії «Війни і миру» припала на 1869 рік. Достоевський працював над «Підлітком» з лютого 1874 до листопаду 1975 рр., і свіже враження від уважного читання грандіозної епопеї не могло не позначитися на його романі.

Підтвердження – монолог Версілова, який не увійшов до останньої редакції роману.

– У меня, мой милый [каже Версілов Аркадію], есть один любимый русский писатель, он романист, но для меня он почти историограф нашего дворянства или лучше сказать нашего культурного слоя. <...> В этом историографе нашего дворянства мне нравится больше всего вот это самое «благообразие» <...> » [3, с. 142–143].

Пригадаймо: коли в епілозі «Війни і миру» Наташа запитує у П'єра, «что сказал бы» Платон Каратаєв, П'єр відповідає:

– Он так желал видеть во всем благообразие, счастье, спокойствие, и я с гордостью бы показал ему нас [8, с. 303].

А яке ж «благообразіє» насправді, а не в романі Толстого, міг би показати синові Версілов? Може й цього «благообразія», як і багато чого іншого, що є у романах і Толстого, і Достоевського, не буває? Чи ж не вигадав його Толстой?.. Та ні, Версілов так не вважає:

– Он психолог дворянской души. Но главное в том, что дано как неоспоримое, и уже конечно

ты соглашаешься. Соглашаешься и завидуешь. О, сколько завидуют! Есть дети, с детства оскорбленные *неблагообразием* (курсив мій. – В. З.) отцов своих, отцов и среды своей, а главное уж с детства начинающие понимать беспорядочность и случайность основ всей их жизни, отсутствия установившихся форм и родового предания. Эти должны завидовать моему писателю, завидовать его героям и пожалуй не любить их [3, с. 143].

А от і причина нелюбові:

– В высших типах своих историк (Толстой. – В. З.) выставляет стонкостью и остроумием именно *перевоплощение европейских идей в лицах русского дворянства* (курсив мій. – В. З.): тут и масоны, тут и перевоплощение пушкинского Сильвио, взятого из Байрона, тут и зачатки декабристов [3, с. 143].

Тут нема лише «російської ідеї». Ну не вірить Достоевський, що Версілову в набутті милого йому «благообразія» допоможуть масони або декабристи. Образ так і залишатиметься розбитим на дві половинки. **И храм оставленный – всё храм, и кумир поверженный – всё бог**, та жити нерозбитим навпіл життям на тлі таких храмів і богів все одно ніяк неможливо.

Так яку ж «керуючу нитку поведінки» може залишити синові у спадок такий Версілов? Звісно ж ніякої, лише ввести в оману вигаданим «благообразієм», і навіть не власного, а толстовського виробництва.

А якщо насамкінець ви запитате мене: чи ж вірно зробили упорядники програми, з якої ми починали нашу розмову, замінивши «традиційний» програмний роман «Злочин і кара» «новітнім» «Підлітком», і чи не слід було б взагалі викинути геть Федора Достоевського з його пустопорожньою «російською ідеєю» і замість нього (як нібито виходить за логікою цієї статті) більше займатися більш зрозумілим та «позитивним» Львом Толстим, – то я мабуть вас трохи здивую. Я вважаю, що після 2022 року нам займатися проблемами русистики у загальноосвітніх школах взагалі не треба. Давайте зрештою згадаємо, що загальноосвітня школа – це місце, де покоління дорослих передає свій досвід і свої цінності поколінню дітей та тих самих підлітків. І якщо Версілову не було чого передати синові, то нам, слава Господу і Україні, тепер є.

А русистикою ми, вчені-русисти, будемо й надалі займатися в тиші своїх кабінетів та лабораторій, своїх магістратур й докторантур, передаючи своїм учням свій досвід вивчення. Якби раніше запитали нашої думки щодо всієї цієї достоевщини з її божевільною «російською ідеєю», то може у нинішній відкритій війні двох цивілізацій нам і воювати, знаючи логіку противника, було б легше. Адже «у будь-якого божевільця є своя логіка».

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. Москва : Искусство, 1986.
2. Быков Д.Л. Русская литература: страсть и власть. Москва : АСТ, 2019. URL: <https://books.google.com.ua/> (дата звернення: 16.10.2021).
3. Достоевский Ф.М. Полное собрание сочинений: В 30-ти т. Ленинград : Наука, 1976. Т. 17.
4. Достоевский Ф.М. Собрание сочинений: В 10 т. Москва : ГИХЛ, 1957. Т. 8.
5. Интегрированный курс (2018) «Русский язык и литература» для школ с русским языком обучения. URL: <http://lib.iitta.gov.ua> (дата звернення: 16.10.2021).
6. Скабичевский А.М. История новейшей русской литературы 1848–1892 гг. Санкт-Петербург : издание Ф. Павленкова, 1897.
7. Словарь крылатых слов и выражений. URL: https://dic.academic.ru/dic.nsf/dic_wingwords (дата звернення: 16.10.2021).
8. Толстой Л.Н. Собрание сочинений: В 12 т. Москва : Правда, 1984. Т. 6.
9. Хвильовий М. Апологети писаризму. (До проблем культурної революції). URL: http://ukrlit.org/khvyliovyi_mykola/apolohety_rusaryzmu (дата звернення: 16.10.2021).
10. Чаадаев П.Я. Философические письма. URL: http://az.lib.ru/c/chaadaew_p_j/text_0010.shtml (дата звернення: 17.04.2022).

REFERENCES

1. Bakhtin M. M. (1986) *Estetika slovesnogo tvorchestva* [The Aesthetic of world creation]. Moscow: Iskustvo.
2. Bykov D. L. (2019) *Russkaya literatura: strast' i vlast'* [Russian literature: Passion and Power]. Moscow: AST. Available at: <https://books.google.com.ua/> [Accessed 16 October 2021].
3. Dostoyevskiy F. M. (1957) *Sobraniye sochineniy v 10 tomah* [The complete works in 10 volumes]. Leningrad: GIKL. Vol. 8.
4. Dostoyevskiy F. M. (1976) *Sobraniye sochineniy v 30 tomah* [The complete works in 30 volumes]. Leningrad: GIKL. Vol. 17.
5. *Integrirovanniy kurs (2018) «Russkiy yazyk i literatura» dlya shkol s russkim yazykom obucheniya* [The integrated course “Russian and Literature” for schools with Russian Language of Teaching] Available at: <http://lib.iitta.gov.ua> [Accessed 16 October 2021].
6. Skabichevskiy A. M. (1897) *Istoriya noveyshey russkoy literatury 1842 – 1892* [The history of new Russian literature 1842 – 1892]. St.-Petersburg: izdaniye F. Pavlenkova.
7. *Slovar' krylatykh slov i vyrazheniy (2021)* [The Vocabulary of Idioms]. Available at: https://dic.academic.ru/dic.nsf/dic_wingwords [Accessed 16 October 2021].
8. Tolstoy L. N. (1984) *Sobraniye sochineniy v 12 tomah* [The complete works in 12 volumes]. Vol. 6.
9. Khvylyovyy M. (1926) *Apologety pysarysmu. (Do problem kulturnoyi revolyutsii)* [The Apologets of Pysarysm: To the problem of cultural revolution] Available at: http://ukrlit.org/khvyliovyi_mykola/apolohety_pysaryzmu [Accessed 16 October 2021].
10. Chaadayev P. Ya. *Filosoficheskiye pisma* [The philosophical letters] Available at: http://az.lib.ru/c/chaadaew_p_j/text_0010.shtml [Accessed 17.04.2022]